

Nesreća u sreći

ivan focht

NA PITANJE O SREĆI DAJU ODGOVORE JOŠ JEDINO ISPOVIJEDNIK, VRAČARA I DRŽAVNA LUTRIJA

Kao što se u novije doba tvrdi da estetika izumire zato što njen predmet, umjetnost, odumire, tako se rađa privid i etička problematika iz dana u dan sve više nestaje s duhovnog horizonta. Stoviše, u odbacivanju ili zanemarivanju etike otišlo se u današnjem svijetu još dalje, jer su i sami etički pojmovi gotovo već izašli iz jezičke upotrebe. Sasvim anakronistički djeluje, pa za mnoge i smiješno, kad se samo spomenu moralne »vrline«, a pojmovi dobra i zla poprimaju danas nekako gotovo isključivo religiozni prizvuk kao personifikacije boga i sotone. Kad netko govori o dobrim i zlim ljudima riskira da bude prosuđen kao priprosta, neiskusna, pa i zaostala osoba, koja još uvijek bezazleno vjeruje kako se na koncu konca poštenje isplati, a nepoštenje kažnjava. Na mjesto izraza »dobro«, odnosno »zlo«, često ćemo čuti »uspjeh«, odnosno »nesposobnost«, »čestitog« čovjeka zamenjuje »napredan«, a polkvarenog »nazadan«, »iskrenog« budala, a »lažljivca« lukavac.

Činjenica da privatni život postaje javan očituje se, dakle, već u tome što se etička terminologija supstituirala ekonomsko-sociološkom: »patologija« čudorednog stanja svodi se na racionalnu jezgru »normalnog« ponašanja. Na planu strategije klasnih borbi »dobro« i »zlo« smatraju se sasvim deplasiranim pojmovima, jer, očito je, ono što je za buržuja dobro, nije i za proletara, i obratno. Etički pojmovi izgubili su svoj univerzalni, kategorički značaj, a moral svoju općepriзнatu valjanost. Potpuno relativizirani, oni se gube u ekonomsko-socijalnoj sferi.

Malo je čudno kako to etički njen predmet — hokus-pokus — odjednom nestaje. Nekad je bilo dobrih i zlih ljudi, a sad su preko noći iščezli — i dobri i zli. Svi su postali čudoredno neutralni, odnosno neutralizirani.

Ovo eskamotiranje, ta gotovo džeparska krađa predmeta pred očima, ne događa se nijednoj drugoj znanosti. Ne može se pretpostaviti da će ikad, recimo astronomiji, botanici ili sociologiji, iščeznuti njen predmet. Istina, Engels je predskazivao da će filozofiji njene predmete postepeno preuzimati posebne, pozitivne znanosti — ali, nijedna se još takva znanost nije pojavila, koja bi etici, jednako kao i estetici, preuzela teret i odgovornost proučavanja. I koja bi to druga znanost uopće i načelno mogla i biti? Sociologija morala? Politička ekonomija? Antropologija?

Ako Engels i ima pravo, prognoza u vezi s etikom još se nije obistinila. Upravo s njenim predmetom prijenos nadležnosti se najteže može izvršiti. Pogotovu to ne može obaviti nikakva pozitivna znanost, jer čudoređe nije nikakva pozitivno uhvatljiva činjenica: etika se ne bavi onim što jeste, nikakvom faktičnošću, nego onim što bi trebalo da bude, jednim idealnim odnosom. Etičnost se, naime, ne može još uvijek shvatiti drukčije nego kao kod Kanta, ona nije nikakva juridički, spoljne diferentna manifestacija, dakle ne leži u samo radnji kao takvoj, nego se cijela odvija u unutarnjosti subjekta, u svjesnosti motiva, u namjeri i htijenju. Antagonizam realiteta i idealiteta, legaliteta i moraliteta, ne da se ni izbjeći ni negirati.

Utoliko je predmet etike normativan, dakle idealan — i kao idealan svakoj pozitivnoj znanosti nepristupačan.

Zato etički predmet ni načelno ne može preuzeti neka disciplina izvan filozofijskog kruga. A može li se naći neka zamjena za etiku unutar filozofije? U prvi mah se čini da se etika mora prevazići, utopiti u gnoseologiji, analogno sudbini estetike da okonča u ontologiji.

Da li se to zbiva ili bi trebalo tako biti, to moramo vidjeti kroz razmatranje same materije.

Etika se do danas bavila najintimnijim ljudskim preokupacijama, tako reći gorućim svakodnevnim pitanjima individualne egzistencije. Ljudi su i danas grozničavo željni i potrebit odgovora na pitanja o sreći, sudbini, životu i smrti, smislu postojanja... pa ipak, kao da su danas te teme prepuštene isповјednicima, horoskopima i gatarama.

Uključujući etiku, mi bismo se pomirili i složili se s time da čovjeku ništa drugo *ne treba* osim materijalne zbrinutosti, a njegovu težnju za dobrim i boljim sveli bismo na borbu za veći dohodak.

Rešenja etike kao discipline možda se i odlučuju izvan etike same, pa i izvan cjelokupne filozofije, u sferi ekonomike, društvene i revolucionarne prakse itd., ali to ne znači da njena *pitanja* i dalje ne ostaju, da pitanja o smislu našeg bitisanja na ovoj Zemlji nisu i dalje urgentna i aktuelna. Nikakva realna promjena situacije, nijedna izmjena svijeta neće ni ukloniti ni odgovoriti na ta krajnje jednostavna i važna pitanja o sreći, sudbini i ispravnosti vlastitog izbora. Ostaje činjenica da nekoga možemo moralno ocjenjivati jedino prema njegovim namjerama i motivima, na osnovu hipotetičnog dobra u njemu. Negativni moralni sud moguć je jedino ako je *već postojeće* dobro u čovjeku potisnuto i ugušeno. Ako se u ljudskim glavama etablirala jedna nesvjesnost i prirodno produžila u njihovim činima i ponašanjima, ako ljudi uopće nisu svjesni razlike između dobra i zla, tada ih ne možemo, istina, moralno suditi, ali isto tako ni povesti u revolucionarnu praksu s humanim ciljem na stijegu. Etička svijest mora prethoditi *svakom* ljudskom činu, inače će povijest ostati prepuštena slijepoj sili.

Etika se tako ne može konstituirati tek kroz praktičnu izmjenu svijeta, ona mora biti i jeste pretpostavka i marksističkoj revolucionarnoj misiji. Marksistička etika ne samo da je moguća, nego i nužna.

No, pogledajmo gubi li etika svoju autonomiju unutar filozofije i ne biva li upijena gnoseologijom.

OPTIMIZAM I PESIMIZAM KAO IZRAZI NEZNANJA

Uzmimo za polaznu točku pojmove pesimizam i optimizam.

U gnoseološkom pogledu optimizmu i pesimizmu je zajednička futurološka pretenzija: intencionalno su usmjereni na predmete (stanja) budućnosti.

U psihološkom pogledu oni su unutarnje manifestacije, predispozicije određenog karaktera ili temperamenta.

U vitalno-fiziološkom pogledu oni su posljedica stanja organizma, uravnotežene, odnosno poremećene izmjene tvari, dobrog ili lošeg varenja, itd.

U etičkom pogledu optimizam i pesimizam najtežnje su povezani uz poimanje sreće.

Dakle, ne samo gnoseološki, nego i etički gledani, optimizam i pesimizam direktno proizilaze iz stupnja i kvaliteta spoznaje, na njih se može utjecati otkrivanjem i proširenjem vidika, jednako kao što su određeni i skućenim uvidom u stanje stvari. Na ovoj razini problema izgleda tako da etički relevantan stav ima svoje korijene u gnoseološkom.

Međutim, psihološki određeni, optimizam i pesimizam ostaju imuni na svaku spoznaju, tvrdokorno i neiskorjenjivo usadeni u našim genima.

U optimistički bodrom i poletnom društvu poprijeko se gleda na pesimizam, što je neopravdano, jer pesimizam, jednako kao i optimizam, nije nikakav ideološki stav, nego žljezdani, proizilazi iz rada žljezda s unutarnjom sekrecijom. Ni socijalizam ne može ukinuti psihološke razlike između ljudi, između temperamenata i konstitucionalnih tipova.

Ne leži li u svemu tome jedan paradoks? Genetski predodređeni organizam ne uvažava nikakvu spoznaju, ne dopušta nikakvu promjenu svojstvenog mu optimističkog, odnosno pesimističkog stava, dok bi spoznaja trebala na njega presudno djelovati. Otkud ova alopraksija?

Kako bi to nova spoznaja trebala djelovati na optimističko-pesimističku procjenu, odnosno promjenu procjene? Kad bismo *znali* šta će biti, kad bismo bili sigurni šta nas u budućnosti čeka, smjestila bi i svaki optimizam i svaki pesimizam izgubili tlo pod nogama, kao stav bili bi ukinuti. Jer, oni i nalaze mogućnosti svoje primjene samo u neizvjesnim situacijama, oni su vezani za nagađanje, odnosno izvjesnu tendenciju ka nagađanju uvijek u istom smjeru.

Uz te stavove, dakle, neizbježno prijanja neznanje. I pesimizam i optimizam, kao stavovi iščekivanja u neizvjesnosti, mogući su jedino u gnoseološkoj sljepoći. Kafka je rekao: »Samo onaj tko se odrekne sreće spoznat će«. Mi možemo logički ispravno sastaviti inverziju: »Tko spozna, odrekao se sreće«.

Drugim riječima, gnoseologija ukida etiku, a postojanje i postojanost optimističkog ili pesimističkog stava — usprkos spoznaji i ako se do nje dođe — odražava jedino fiziološki status u nama.

Pitanje dobra i zla takođe se analogno ukidalo u spoznaji nužnosti. Međutim, kako spoznaje još nema, dobro i zlo se još održavaju kao kategorije. Pretpostavka da se u totalno determiniranom svijetu uopće ne može etički suditi, jer nema slobodne volje, takođe je jedna etika.

Sreća je krajnje spekulativna stvar, pa ipak jedno od najkonkretnijih i najintimnijih pitanja — ono ostaje, peče i traži odgovora bez obzira na spoznaju o odsustvu objektivnog nosioca sreće. Jer, sreća nije ugrađena ni u kakvu od svijesti nezavisnu, objektivno postojeću situaciju ili strukturu — ona je stvar procjene, kao i optimizam-pesimizam što su.

Međutim, iako ekstremno subjektivan pojam, sreća se ne može odbaciti kao lažni ili prividni predmet — njen značaj je od toliko vitalnog interesa da i nauka koja se njom bavi ne može odumrijeti, makar i po cijenu da bude proglašena neznanstvenom i spekulativnom.

Da se sreća, kao i optimizam i pesimizam, uvijek odnosi samo na budućnost, vidi se, pored Blochovog svjedočenja, i po tome što se ne započinje kad se pojavi u sadašnjici. Čim se ostvarila, ona iščezava poput drugih etičkih predmeta.

Svi traže samo sreću, ona je možda jedini cilj koji zanima čovječanstvo u cjelini. No, preostaje da se odlučimo za jedan od ova dva zaključka: ili svi teže jednoj fatamorgani i žive u zabludi dok sreću traže, ili postoje objektivne (odnosno bar idealne) mogućnosti sreće.

NESREĆA POJMA SREĆE

U sam pojam sreće ugrađena je kategorija mogućnosti, a ne stvarnosti. Tu činjenicu najgorče je iskusio Kierkegaard. Jer, i sreća je stvar ljudskog projekta, bolje reći projekcije u predmetnost po sebi, indiferentnu prema ljudskoj sudbini. No, kako reče Husserl, «i fikcijama se mora priznati nekakav način postojanja». U kakvom modusu postoji fikcija sreće (ili nesreće, svejedno) — to je gnoseološko, a ne ontološko pitanje. (Jer, nekakav objektivni status mogućnosti kao «još-ne-bitka», u kakav je verovao Aristotel, predstavljao bi ontološki nonsens.)

Drugim riječima, koncepcija etike ne može se zamisliti bez gnoseoloških istraživanja, ona se, štoviše, mora deducirati iz gnoseologije. Ali, to ne znači da se etika ukida. Ona jednostavno postaje svjesna svojih pretpostavaka, tj. u sebe inkorporira i gnoseološku stranu stvari. Tako i ovisnost estetike o određenom ontološkom učenju nije ukinula estetiku, nego je jedino estetika postala svjesna svojih ontoloških temelja i ujedno postala ontologija umjetnosti i lijepoga. Etika tako, da ne bi visila u zraku, mora postati i gnoseologija čudoređa.

Najprije treba dokazati da je sreća fiktivan, tj. gnoseološki diferentan pojam.

Objektivni korelat subjektivnom doživljaju sreće trebao bi i mogao bi biti jedino: povoljan sticaj spoljnjih okolnosti. Sticaj, (U samoj riječi sticaj sadržan je pojam slučajnosti, jer kad bi sreća rezultirala iz voljno pokrenutog lanca uzroka-posljedica, kad bi nastajala nužno, ne bi bila naprosto »sreća«.) Osim ovog sticaja, tj. slučajne konstelacije kojoj ne možemo poreći objektivni karakater, sve ostalo je čisto subjektivnog porijekla i dometa: jer, sreće su različite kao i ukusi; za nekoga je sreća u doživljaju opijenosti vlašću i moći, za nekoga u zgrtanju bogatstva, za nekoga u osjećaju slobode, za nekoga u suživljavanju sa širim cjelinama, za nekoga, naprotiv, u izolaciji koja pruža mir i spokojstvo, za nekoga, naprosto, u uživanju života. Pa već i samo živjeti, stvar je ukusa.

Okolnost da već prema stilu života, specijalnosti ukusa ili stava sve može postati izvor ili bar epifenomen sreće, najbolje pokazuje da sreća nije svojstvo samih stvari, da ne može biti i da nije ugrađena u određene predmete i situacije, da nema objektivnog korelata, da nema ni određeni (ontički) status, ni kvalitet, ni supstanciju — nego da je efekt promišljanja, zamišljanja i umišljanja (željenih stanja). Na tu činjenicu ne smijemo zaboraviti ni ako razmatramo ono specijalno, no često diskutirano, pitanje o životnoj mudrosti, o »mudracu« ili o »najboljem životnom putu«. Problem životne mudrosti prepun je dilema, koje sve izviru iz same mudrosti kao takve. Mudrost pretpostavlja razmišljanje, a razmišljanje, kao oposredovanje, kviri spontani doživljaj sreće i distanciranjem prema vlastitom putu otkriva i njegove ograničenosti. No to je posebno poglavlje etike, koje bi se moglo okrstiti kao tema o »sreći na dugu stazu«.

Ako se sreća želi osloboditi svoje narcisoidnosti i provizorno-iluzorne nepostojanosti, ako, dakle, traži svoju fundiranost i ukotvljenost u objektivnom svijetu, a ne miri se jednostranim doživljajem u svijesti, ako želi biti realno nošena i garantirana, ukoliko, ako se želi riješiti svoje fiktivnosti — ona može računati jedino na najpromjenljiviju i najprolazniju stvar na ovome svijetu: na sticaj mnoštva faktora slučajno okupljenih i datih na jednom mjestu i u jednom času. U vlastitoj okolici sâm pojedinac (sa svim svojim sposobnostima i voljama) može sudjelovati tek s nekoliko postotaka u konačnom efektu — sve ostalo je izvan njegove moći i kontrole, rezultanta bezbrojnih i apsolutno nepredvidivih komponenata koje vuku svoj izvor u nepreglednoj i nepregledljivoj prošlosti.

Jer, izraz je to nekakve kozmičke nepravde, ali ipak činjenica: u ovom životu možemo u stanovitim prilikama mobilizirati sve svoje snage, pa i prijatelje, um i lukavstvo, pa i tajno oružje, a da neka stvar naprosto ne ide, da smo kao i prije daleko od priželjkivanog cilja, dok u drugim prilikama i najveća sreća biva nam tako reći poklonjena, bez minimalnog truda i ulaganja duha i srca. Nema druge nego kad nešto ne ide glatko, i, kako se

to kaže, samo od sebe, odustati u tom razdoblju; kasnije će se to neočekivano složiti i presložiti, i pokrenuti i ostvariti okačeno o čuperak kailrosa, povoljnog trenutka. Taj veoma dragocjeni savjet možemo naći i u »Priči o vojniku«.

Postoji, dakle, u objektivitetu nešto što bismo mogli nazvati povoljnim sticajem okolnosti, ali upravo zato što je to objektivno složeno sticajem velikog broja faktora, tako da ga i najtanja nijansa i najprikrivenija sitnica može pomrsiti — nedodirivo je od strane subjekta.

Ne poričem, upornost je prodorna i ona na kraju u ovom svijetu ima svoju riječ što glasi »uspjeh«, no treba imati u vidu da je i ustrajnost volje samo jedan od onih mnogih faktora — koja dovodi do silnog trošenja energije sve do onog trenutka koji bi, svejedno, u jednom času naišao i sam od sebe; upornost je gnoseološki slijepa koliko i sama sreća kojoj je ustrajnost. Već i samo korištenje upornosti dovodi do određenog tipa sreće.

Upornost, naime, nije stvar odluke i volje, ma koliko to izgledalo, nego stvar cijelog bića, naravi čovjeka; ugrađena je u gene jednako kao i sama volja.

Upornost je fiziološki dar, ona je stihijna jer za svoj bitni preduvjet ima neznanje o drugim mogućnostima, o drugim rješenjima i oblicima sreće. Upornost vidi samo jedno, jer da je drukčije, dijelila bi se i rasipala, sumnjala i kolebala između alternativnih odluka — te se tako ukinula u svome pojmu. U »Priči o vojniku«, koja je zapravo priča o nelogici sreće, jasno se kaže da se dvije sreće ne mogu spojiti.

No, čini se, ne može se spojiti nijedna, jer svaka se spaja od sebe. Sreća je uvijek dar za koji se ne zna kad će biti dodijeljen — nikad plod truda, plana i široko zasnovanih priprema. Jer, što bolje stvar pripremamo, to više faktora fiksiramo, te oni postaju kočnica, umjesto pokretač, kad se zbilja pokaže u svom redovito nepredvidivom izdanju. Intelpekt je protivnik sreće, te se čini da gotovo sve što je Bergson govorio o intuiciji i élan vitalu daje temelje jednom ispravnom poimanju sreće.

Ono što najradikalnije ukida mogućnosti proračunatog rada na sreći, to je ovisnost sreće o slučaju. Slučaj se ne može ni izgraditi ni predvidjeti, a vesele vlasi sreće vijore uvijek jedino ako su nošene vjetrovom slučajja.

Sam pojam slučajja — takođe neontološkog, gnoseološkog karaktera — nastao je kao posljedica organičenosti znanja, odnosno nemogućnosti da se dobije uvid u cjelinu zivanja (jer, ako nedostaje samo jedan nepoznat faktor slučaj neće nastupiti). Po sebi se ništa ne događa slučajno, nego se samo nama kao slučajno ukazuje. Iz svakog datog trenutka sadašnjice — u kojemu se na okupu »zateklo« mnoštvo faktora, sasvim određeno mnoštvo — mora na nužan, a ne slučajan način, proizaći svaka buduća situacija ili konstelacija. Budući da subjekti imaju manje-više širok, ali uvijek djelimičan pregled jedino nad jednim uskim sektorom, tako reći omotačem oko njihova bića, tad sve što interventno i eksterno upadne u taj sektor, čini im se kao slučaj. Ali, događaj unutar tog omotača — a o lokalnoj sreći se jedino i radi — povezan je preko tog svog omotača sa svim sferama izvan njega, uvijek je rezultanta sveukupne igre faktora (od kojih je najbitniji ujedno i obično najudaljeniji); dakle, svaki takav događaj unaprijed je određen, pa prema tome i nikada slučajan. Računati na sreću znači ne poznavati stvari dalje od nosa.

Sreća bi se mogla predvidjeti, tj. optimizam bi mogao imati svoj stalni raison, jedino kad bi postojao takav izolirani predjel u kojem bi čovjek bio apsolutni gospodar, koji isključuje i one-mogućuje sve spoljne, izvan njegovog kruga djelatne interakcije. Ali, takav predjel ne postoji, ne postoji ni najuži isječak bića koji bismo mogli svojim prsima okružiti i osloboditi svakog stranog upliva. Kako ne znamo za latenciju tih upliva, sreća nam se uvijek i javlja u spodobi slučajja. Ne ulazeći uopće u pitanje da li bi čovjek, i kad bi mu bio priuštio takav komad zemlje koji bi u potpunosti ovisio samo o njemu, znao izgraditi pravu sreću, ostaje zaključak: nesreća pojma sreće je u tome što nam se javlja kao igra slučajja, a u stvari predstavlja sudbinu.

KONSTITUCIONALNI AKT DOŽIVLJAJA SREĆE

Paradoks sreće je i u tome što često upravo ono što čini dojam da se sreća doživljava i proživljava, većinom ne predstavlja istinsku, objektivnu sreću. Kako se dvije sreće ne mogu spojiti, uživanje subjektivne sreće je ujedno i ukidanje objektivne, a mnogi koji se osjećaju nesretnim u stvari i ne znaju koliko su u jednom dubljem, objektivnom smislu sretni.

Tako bi se objektivna sreća otprilike sastojala u ovome: biti u pravi čas na pravom mjestu i na bitnom zadatku, ili: ispuniti, moći ispuniti svoje vlastito određenje.

Subjektivna sreća, naprotiv, znači: zadovoljenje svoje čežnje, potrebe ili strasti — zapravo, ne samo zadovoljenje, nego proživljavanje tog zadovoljenja. Proust nam je pokazao i značaj tog drugog u konstituciji sreće, kao i činjenicu da se to dvoje vremenski ne poklapa. Često smo svjesni da smo bili sretni tek kad sreća prođe. Neposredno uživanje, tako reći prvi kontakt sa srećom, razlikuje se od proživljavanja tog istog uživanja.

U konstitutivnom aktu sreće treba, dakle, razlikovati tri intencionalna sastavka:

1. predočavanje željenog predmeta (događaja)
 2. neposredno dosizanje, osvajanje tog predmeta
 3. refleksija o (prošlom) neposrednom dodiru (posjedovanju).
- Bez ovog trećeg momenta, tj. svijesti o sreći, nema ni same sreće.

Zato je pogrešno shvatanje da su besvjesni ljudi, ljudi-životinje, koji grabe bezobzirno sve što im se sviđa i to bezbrižno

uživaju, da su oni uistinu sretni. Naprotiv, oni ni principijelno nemaju šanse da ikad sretni budu.

S druge strane, nitko ne može poreći da refleksija kvari sreću. Osvješćivanje je opasno nalik otrežnjenju. Ali, njegova loša usluga iskazuje se samo ako prethodi događaju. Međutim, ako u aktu doživljaja sreće slijedi na kraju, kao treća intencija po redu, tada je refleksija rekonstrukcija neposrednog doživljaja u svijesti, kojemu je naknadno pridodat pozitivni predznak, zapravo ocjena ili procjena istoga s obzirom na aspekt: »Kako se uzme«. Drugim riječima, nisi ni sretan ni nesretan ako to ne znaš.

Tako vidimo da ponovo gnoseološki stav prijeti ukinućem etičkog. Sreća je u znanju, a znanje otkriva da nema sreće.

Drugim riječima, treća sastavna intencija u konstitutivnom aktu sreće, aksiološka — koja bilo kojoj pojavi može pridati pozitivni, ali i negativni predznak — ne zasniva se ni na čemu objektivnom, proizvoljna je, ako ne i stvar zablude.

Sada se i s druge strane pokazuje da se sreća temelji na nedostatkui izvjesnosti, iako ne i na nesvjesnosti. Da bismo bili sretni moramo biti svjesni svoje sreće, ali sama sreća — kao jedna aura oko doživljaja — objektivno ne postoji i predstavlja iluziju.

Nesumnjivo je da se sreća konstituira na internom odnosu triju posebnih intencionalnih akata. Doživljaj sreće ne izvlači se gotov ni iz kakvog događaja ili predmeta, nego iz njegove predodžbe, unutarnje slike zadovoljenja. Kad bi bilo drukčije, ne bismo mogli objasniti subjektivni dojam sreće u uživanju droge, kad svaki objektivni razlog za sreću nedostaje. Tako je svaka sreća psihogena, odnosno endogena. Ima ljudi koji se moraju opijati, ali i takvih koji su već pijani po svojoj prirodi, pijani od nabujale značajnosti samoga sebe, od golog života i od vlastite predstave o životu.

S druge strane, ima ih, istina daleko manje, kojima opijenost nije potrebna i koji uopće i ne teže sreći, o njoj se ne pitaju, ne pitaju se o sebi u vezi s njom — ne pitaju se uopće o sebi i sobom nisu okupirani. Njima uopće nije jasno zašto se boriti oko dobara koja su im zapravo indiferentna, zašto od ovog svijeta tražiti upravo uživanje. Takvi se obično smatraju ludima. Oni jednostavno rade ono što mogu i za što su sposobni — i to je sve. Možda su upravo takvi pojedinci koji se ne otimaju za sreću najbliži stanju objektivne sreće; možda vlastitim primjerom pokazuju da sreća dolazi onima koji je i ne traže. Konačno, to je čista računica: da bi se osvojila sreća ulaže se više nerava, darova i vrijednosti nego što se i u najboljem slučaju za tu cijenu može dobiti.

Sreća je neraskidivo vezivanje intencionalnog akta predstavljanja nekog predmeta, događaja, situacije ili stanja uz intencionalni akt vrednovanja. Ako netko dobije na lutriji, to samo po sebi još ne predstavlja sreću, bez pripisivanja vrijednosti tom dobitku. Ili, negativno rečeno, da citiramo Shakespearea: »Ništa ti nije ukradeno ako ne znaš da ti je ukradeno«.

Nitko, naravno, neće tvrditi da novac kao takav ne predstavlja nešto dobro ili korisno. U pogledu novca svi su ljudi istomišljenici. Ali, da bi novac predstavljao i sreću, moramo ga cijeliti i pridavati mu (u predstavi) upotrebnu vrijednost. Za psa novac ne predstavlja sreću, ali ni za čovjeka koji mu ne zna »vrijednost«, koji ne želi ništa što se za novac može dobiti... rijedak slučaj, ali ipak postoji. To sve samo pokazuje da u stvarima ne leži sreća, nego u našem stavu prema njima — da, dakle, cijelom problemu ne možemo prići ontološki, nego, jedino ispravno, gnoseološki.

Zato je i pesimizam, jednako kao i optimizam, bez objektivnog temelja. Budući da nijedan čovjek ne može imati pregleda nad svim onim već postojećim, no prikrivenim faktorima, ne može predvidjeti ni nesreću. No i kad bismo bili sasvim sigurni da će, recimo, za četiri godine izbiti atomski rat, tad to ne bi bio pesimizam, nego uvid u situaciju, realno predviđanje. Razmatranja smo koncentrirali na problem optimizam-pesimizam upravo zato što se na njemu najbolje može pokazati koliko spoznaja upija u sebe moral, koliko istina ukida svaki vrijednosni stav — optimizam i pesimizam potpuno jednako.

Očito je, optimizam i pesimizam se ne zasnivaju na objektivnom stanju stvari, nego na subjektivnom raspoloženju, nalik nekoj predispoziciji za određenu bolest. U emocionalni karakter prognoza optimistički, odnosno pesimistički raspoloženih ljudi svatko se može uvjeriti pred činjenicom da se oni drže svog stava i kad ih stvarnost opetovano demantira — kad, dakle, istinu ne primaju.

Da bismo pokazali koliko etika pokazuje svoje gnoseološke pretpostavke i korijene, izabrali smo samo jedan problem — pitanje sreće i njenog iščekivanja. To se moglo pokazati i na drugim etičkim problemima, ali bi argumentacija morala ispasti dužom. Na primjer, slučaj kad se dolazi do sreće uz nemoral; kad bismo cijelu stvar demonstrirali na današnjoj skali ideala i hijerarhije vrijednosti — uvijek bismo naišli na nemogućnost da etički problem riješimo ne uzimajući u obzir gnoseološki uvid ili zaslijepljenost.

Ili, pitanje determinizma. Odgovor na njega ovisi i o spoznajama unutar fizike, te tako procjena da li postoji sloboda volje i prema tome mogućnost etički diferentne odluke, ovisi o znanosti na koju se u historiji etike najmanje računalo.

Ali, pojam sudbine i sreće, srećom ili nesrećom, ne ovisi o fizici — jer mu ima mjesta gdje god je još preostalo neizvjesnost — a čovjek nikada ne zna, zar ne, što će mu donijeti budućnost. Tu ima mjesta za nagađanje o sili šarolikih mogućnosti, a jedna među njima je i naša.

Sreća - svrha i smisao ljudskog postojanja

rejmon polen (raymond polin)

Donedavno je problem sreće važio kao glavno pitanje moralne filozofije i bio predmet njenog učenja. Sama, pak, sreća je bila smatrana kao očevidan cilj svakog ljudskog života i najviše dobro u punom smislu reči. Iz traganja za srećom svjesni je čin crpio svoj smisao: iz deljenja sreće svaki je život dobio svoju završenost i savršenost. Od Platona do Aristotela, svi filozofi su se slagali s opštepoznatim mišljenjem, da bi s Lokom objavili: »Svi ljudi žele sreću, to je nepobitno«.

U naše vreme takva tvrdnja izgleda, naročito kad se razmisli, daleko spornija nego što bi izgledalo na prvi pogled. Mi osećamo nekakvu sramežljivost da raspravljamo o pitanju sreće kao o pravom filozofskom problemu, a još više da javno izjavimo da se predajemo traženju naše sreće. Kao da je reč o nekoj sasvim ličnoj pustolovini, podjednako privatnoj kao naše ljubavi, glavobolje, dobroj možda za literaturu, ali neprikladnoj za filozofiju i nedostojnoj nje. Ili, pak, kao da se stidimo tako samozivog ili posebnog cilja, dok se čoveku nameću toliko plemenitijih želja, toliko herojskih težnji ili, prostije rečeno, dužnosti.

Cesto čujemo da kažu: »Sreća, kakva preživela tema! Zar se ikada o tome misli?« Ili: »Sreća, kakav beznačajni predmet usled neodređenosti, ona ima suviše različitih smislova, i svakako značenje, da bi imala nekog smisla. Sreća, to je makar-šta. A o bilo čemu se ne filozofira.« Postoji ipak u poricanju svake filozofije o sreći ozbiljna opasnost, opasnost prepuštanja slučaju i nerazmišljanju (beslovesnosti) velikog dela nas samih, i koji nije najmanji, za vođenje našeg života. Postoji čak u tome jedno pravo izneveravanje. To bi bilo kao kad bismo odjednom odsekli od našeg života svako pozivanje na naše želje, osećanja, strasti, kao kad bismo im osporili svaki značaj i odista ljudsko značenje. Ma koliko neko za sebe tvrdio da je blaziran, descluse ili klonuo, nemaran, nijedan čovek nikada nije sasvim uspeo da izbriše iz svojih staranja i briga svaku vrednost sreće. Ma kakva bila njena uloga u sazvežđu vrednosti, vrednost sreće, najniže ili najviše, vladajuće ili ponižene, bila ona centralna ili marginalna, čini jedan od polova na koji se oslanjanja čovekov život. Znatli gde smo u odnosu na sreću, u odnosu na zajedničku sreću, kao i na svoju vlastitu, predstavljala prvi čin u slovesnom ponašanju i uslov svake naknadne razboritosti.

Sreća je jedna od retkih vrednosti nasušnih čoveku, jer ona odgovara njegovoj prirodi bitisanja za budućnost, bitisanja kroz želju. To nije nužna neka temeljna vrednost, ali čak i za onog koji je ne ceni, odriče se nje ili je odbija, bitno je znati šta on s njom čini i gde je smešta. Nema vernosti i saglasnosti sa sobom bez saznanja gde stojimo u odnosu prema sreći.

Ne možemo se zadovoljiti opisom čoveka, kroz njegovu istoriju kao jedinice ili naroda, koji bi korenito isključio svako povezivanje na bilo kakvu formu sreće. Ma na koji način pokušali da shvatimo čovekov položaj, uvek će nam nedostajati jedan odlučujući element, ako ne uspemo da napravimo mesta njegovom zadovoljstvu ili nezadovoljstvu, da ga procenimo i da ga vodimo. Čak se sve događa kao da ljudski život, nerazlučiv od želja i njihovih meta, ne može biti shvaćen ako se ne zna do koje tačke se ostvaruje u svojoj punoci i spokojstvu, da li mu se udovoljava. Tako su od svih vremena ustanovljene filozofije koje su od sreće pravile, za čoveka kao takvog i za svakog čoveka, bilo direktno, bilo u svojstvu sankcije, najvišu svrhu, svrhu koja čoveka čini shvatljivim u njegovoj dovršenosti, u njegovoj osobitosti, kao i u najsitnijem od njegovih postupaka. Pošto su filozofiju sreće dugo mešali s čitavom moralnom filozofijom, čovek našeg doba ne bi umeo da ponovo misli o pitanju sreće i da se pita da li sreća ima neki smisao i da li osmišljava naš život, a da se prethodno nije vratio i razmišljao o osnovnim strukturama klasične filozofije sreće.